

## КЕП МАДАНИЯТЫНДАГЫ КОММУНИКАЦИЯНЫН ОРДУ

**Ж.К. Шабданбаева**

И.К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы

Кыргыз тили кафедрасы

Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

**Корутунду.** Турмуштун талабы, жалпы маданияттын улам алга жылышы кеп маданиятына олуттуу маани берүүнү, анын негизги маселелерин илимий жактан ар тараптан изилдөөнү, жалпы билим берүүчү мектептерде, орто жана жогорку окуу жайларында кеп маданиятын окутууну күн тартибине коюп, бул маселе боюнча алгылыктуу аракеттер жасалып жаткандыгы белгилүү. Макалада кеп маданияты, тил жана кеп, алардын ортосундагы байланыш, текст, кеп маданиятындагы коммуникациянын ролу тууралуу азыноолак маалымат берилет.

Кеп маданиятынын өнүгүшү – ойлоонун өнүгүшү менен өз ара шартташып, аны менен диалектикалык карым-катышта турат. Ошентип адамдарды кеп маданиятына үйрөтүү - бүгүнкү коомдун негизги талаптарынын бири. Кептин ар түрдүү стилдери, жанрлары жана тексттин типтери коомдун маданий өнүгүшү менен эң тыгыз байланышта өнүгөт жана калыптанат. Демек, бул адамдардын жалпы маданиятынын өнүгүшүнө зор таасирин тийгизет.

**Негизги сөздөр:** кеп маданияты, коммуникация, коммуникант, адабий тил, стиль, тил стандарты, кеп этикети

## РОЛЬ ОБЩЕНИЯ В РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЕ

**Ж.К. Шабданбаева**

Кыргызская государственная медицинская академия имени И.К.Ахунбаева

Кафедра кыргыз тили

г.Бишкек, Кыргызская Республика

**Резюме.** В связи с требованиями жизни, прогрессом общей культуры известно, что придание серьезного значения культуре речи, научному исследованию ее основных вопросов со всех сторон, преподаванию культуры речи в общеобразовательных школах, средних и высших учебных заведениях и в этом вопросе предпринимаются различные усилия. В статье даны небольшие сведения о речевой культуре, языке и речи, взаимосвязи между ними, текстом, а также о роли общения в культуре речи.

Развитие речевой культуры взаимно обусловлено развитием мышления и находится с ним в диалектической связи. Таким образом, обучение людей культуре речи является одной из главных потребностей современного общества. Различные стили речи, жанры и типы текста развиваются и формируются в тесной связи с культурным развитием общества. Поэтому это оказывает большое влияние на развитие общей культуры людей.

**Ключевые слова:** речевая культура, общение, коммуникатор, литературный язык, стиль, языковой стандарт, речевой этикет.

## THE IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN SPEAKING WELL

**G.K. Shabdanbaeva**

Kyrgyz State Medical Academy named after I.K. Akhunbaev

Department of Kyrgyz language

Bishkek, Kyrgyz Republic

**Summary.** In our daily lives and as our knowledge grows, it's clear that paying attention to how we speak is crucial. People are putting effort into studying speech-related topics, teaching good speech habits in schools, and making other attempts to improve speech culture. This article shares some basics about speech culture, the connection between language and speech, how they work together, and why communication is so vital in shaping good speaking habits.

Learning how to speak well is closely tied to how we think, and they both influence each other. Teaching people how to communicate effectively is really important in today's world. The different ways we speak, write, and express ourselves are connected to how our culture is developing. This has a big impact on how people develop their overall understanding and manners.

**Key words:** speech culture, communication, communicator, literary language, style, language standard, speech etiquette.

**Окутуунун максаты.** Адамдарды кеп маданиятына тарбиялоо – биринчи даражадагы иш. Бул маселени чечүүдө нагыз иш билгилик, чыныгы чыгармачылык талап кылынат. Эгер бул талаптар эске алынбаса, анда толук маданияттуу адамдарды, ар тараптан өнүккөн инсандарды тарбиялоо келечекте турмушка ашкыс иш болуп калат, анткени өз оюн, пикирин алдыга койгон максатына, шартка, баарлашуудагы өзгөчөлүктөргө, пикир алышуунун формаларына ж.б. ылайыктап билгизе албаган адам эч качан жогорку маданияттуу инсан катары таанылбайт. Демек, инсанды тарбиялоодо анын кеп маданиятын өнүктүрүү – негизги максаттардын бири.

**Окутуунун методикасы.** Кеп маданиятынын маанисин аныктап, аны окутууга көңүл буруу белгиленет. Кеп маданиятынын бир катар негизги түшүнүктөрүнө кыскача мүнөздөмө берилет. Тил менен кептин байланышы жана айырмачылыктары көрсөтүлөт. Баарлашуудагы коммуникациянын орду белгиленет. Кеп маданиятындагы тил менен кептин өз ара байланышы жана айырмачылыктары талдоого алынат. Текстке түшүнүк берилип, баарлашуудагы коммуникациянын орду көрсөтүлөт.

**Корутунду.** Кеп маданиятынын өнүгүшү ойлоонун өнүгүшү менен өз ара шартташып, аны менен диалектикалык карым-катышта тургандыктан, адамдарды кеп маданиятына үйрөтүү бүгүнкү коомдун негизги талаптарынын бири болуп саналат. Кептин коомдун маданий өнүгүшү менен эң тыгыз байланышта өнүгө жана калыптана тургандыгы белгиленди. Кеп маданиятынын өнүгүшү адамдардын коомдогу жалпы маданиятынын өнүгүшүнө зор таасирин

тийгизе тургандыгы жана баарлашуудагы коммуникациянын орду макалада көрсөтүлдү.

Адамдын инсан катары калыптанышында кеп маданияты зор мааниге ээ. Кеби аркылуу адамдын интеллектуалдык деңгээли, дүйнө таанымы аныкталат. Бүгүнкү күндө буга билим берүү тармагында көңүл бурулуу менен, бир топ алгылыктуу иштер жасалып жатат. Билим берүү менен маданият өз ара тыгыз байланышкан процесстер болгондуктан, тил маданияттын контекстине кире алат. Тил – маданияттын күзгүсү, ал адамдын реалдуу дүйнөсүн, анын жашоо-турмушунун реалдуу шарттарын гана эмес, коомдук аң-сезимдүү менталитетин, улуттун мүнөзүн, жашоо образын, каада-салтын, үрп-адатын, адеп-ахлагын, дүйнөгө болгон көз карашын чагылдырат. Анда маданияттын сөз байлыгы, тил казынасы, макал-лакаптары, накыл сөздөрү, оозеки чыгармачылыгы сакталып, оозеки жана жазма формада өнүгөт.

Тил – пикир алышуунун жана ойду билдирүүнүн каражаты гана эмес, баалуулуктарды топтоонун жана сактоонун да маданияты. Адамзаттын маданий деңгээлинин бирден бир негизги көрсөткүчү - анын ойлонуусунун жана сүйлөө кебинин маданияттуулугу. Кептин байлыгы адамдын жаңы идеялар жана түшүнүктөр менен баюусуна көп жагынан көз каранды, экинчи жагынан тилди жана кепти жакшы билүү, жаратылыштагы жана коомдун турмушундагы татаал мамилелерди ийгиликтүү чечүүгө шарт түзөт. Кеп – адамдардын биргелешкен ишмердигинде, коомдук жашоо-турмушунда, маалымат алмашууларында, таанып-билүүлөрүндө, ошондой эле тарбиялоодо зарыл болгон баарлашуунун түрлөрүнүн бири. Ал адамды руханий жактан байытат, искусствонун субъекти катары кызмат кылат.

Адамдын жашоосуна сүйлөө ишмердиги өзгөчө маанилүү орунду ээлейт, ансыз кептик билимди өздөштүрүү да, жалпы маданий өнүгүү да мүмкүн эмес. Тыбыш менен маанини коррекциялоо жөндөмү тилдин эң маанилүү өзгөчөлүгү болуп саналат. Тил ошол эле учурда объектилерди жана кепти алмаштырган белгилердин системасы жана адамдардын рухий тажрыйбасын топтогон маанилердин жыйындысы.

Кеп түшүнүгү тил менен тыгыз байланышта. Кеп конкреттүү жана кайталангыс, атайылап жана белгилүү бир максатка багытталган болуп кабыл алынат, ал кырдаалдык, субъективдүү жана эркин болуп шартталат. Кепте тилдин функциялары, алардын биринин басымдуулук кылуусу менен түрдүү айкалыштарда пайда болот.

Тил катнаштын куралы, болгондо да жөн гана куралы эмес, эң маанилүү куралы. Кеп – пикир алышуунун, карым-катнаш жасоонун куралы эмес, анын дал өзү жана андан чыккан натыйжа. Ал тыбыштардын жардамы менен айтылат, жазуу аркылуу жазылат. Тил катнаштын куралы болсо, кеп – ошол куралды пайдалануу менен катнаш жасоонун, конкреттүү ой-пикирди, ички сезимди туюндуруунун ыгы.

Адамдардын ортосундагы байланыш социалдык-психологиялык өз ара аракеттенүү жана маалымат берүү болуп саналат. Ошондуктан кеп маданияты боюнча окуу китептеринде коммуникация термини пайдаланылат. Коммуникация – адамдардын ортосундагы байланыш, маалымат алмашуу процесси, коомдун иштешин жана инсандар аралык мамилелерди камсыз кылуучу процесс. Коммуникация коммуниканттар (билдирүүнүн автору же адресаты) катышып, билдирүүлөрдү (тексттерди) генерациялоочу жана аларды чечмелөөчү коммуникативдик актылардан турат. Байланыш процесси сүйлөөчүнүн ниетинен баштап, адресаттын сөзүн түшүнүүгө багытталган.

Баяндоочунун кеп ишмердүүлүгүнүн натыйжасы текст болуп саналат. Текст – бүткөн бир ойду чагылдырган кептик чыгарма (жазуу же оозеки), анын негизги касиеттери – бүтүндүк жана ырааттуулук. Тексттин туура түзүлүшү сырткы ырааттуулуктун, ички маанилүүлүктүн, өз

учурунда кабыл алуу мүмкүнчүлүгүнүн, баарлашуу үчүн зарыл шарттардын аткарылышынын талаптарына ылайык келет. Тексттин туура кабыл алынышы тилдик бирдиктер менен гана камсыз кылынбайт, ал ошондой эле зарыл болгон жалпы билимди дагы камтыйт.

“Кеп маданиятында сүйлөгөн сөздүн сапаты дагы эң маанилүү. Кептин сапаты – кептин коммуникациялык эффективдүүлүгүн камсыз кылуучу жана сүйлөөчүнүн сүйлөө маданиятынын деңгээлин мүнөздөгөн касиет”. [Мусаев С.Ж. Кеп маданияты жана норма. –Б., 1999.]

Филологияда инсандын кеп маданияты жана коомдун кеп маданияты деген түшүнүктөр бар. Адамдын сүйлөө маданияты индивидуалдуу. Ал эми коомдун сүйлөө маданияты жаатындагы эрудициядан көз каранды. Инсандын кеп маданияты коомдун кеп маданиятынын бир бөлүгү болуп саналат, бирок ошол эле учурда коомдун кеп маданиятына караганда кеңири. Кеп маданияты илиминин алкагында адабий нормаларды жана баарлашуу эрежелеринин жогорку деңгээлде өздөштүрүүнүн мисалдары гана каралбастан, инсандын сүйлөө ишмердүүлүгүнүн нормаларын бузуу учурлары да каралат. Кеп маданиятынын негизги түшүнүктөрүнө тилдин нормасынын адабий тили, стили, тил стандарты, тил инсандыгы, кептин түрлөрү жана формалары, кеп этикети сыяктуу түшүнүктөр кирет.

Тил нормалары (адабий тилдин нормалары, адабий нормалар) – адабий тилдин белгилүү бир өнүгүү мезгилиндеги тилдик каражаттарды колдонуунун эрежелери, б.а., айтылыш, орфография, сөз колдонуу, грамматика эрежелери.

“Сүйлөө адеби жана сүйлөө маданиятында мамилелердин нормаларын жана эрежелерин шарттуу түрдө этикеттик жана этикеттик эмес же чыгармачылык деп бөлүүгө болот. Этикет байыртадан эле пайда болгон. Ал символикалык ритуалдык ырым-жырымдар менен тыгыз байланышта”. [Мусаева В. Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу –Б., 2014].

Башка адамдар менен баарлашуудан канааттануу үчүн шарттарды, б.а., бир катар эмоционалдык жана рационалдуу фактылардан

көз каранды болгон баарлашуу атмосферасын түзүү абдан маанилүү. Баарлашуунун позитивдүү атмосферасы боорукердик, кайрымдуулук, кунт коюучулук, жөнөкөйлүк, тектүүлүк, сылыктык сыяктуу инсандык сапаттар менен гана байланышпастан, ошондой эле алардын активдүү өнүгүүсүнө да жардам берет. Маектешинин сөзүн угуу жөндөмдүүлүгү ачык көрүнүшкө, тембрдик модуляцияларга, бай үнгө, сөздүн музыкалуулугуна, сергек, жаркыраган эске жана терең философиялык акылга ээ.

Атактуу психолог Д. Карнеги адамдардын ортосундагы мамилелерди, анын ичинде баарлашуу тууралуу оюн ортого салуу менен адамдарга төмөнкү эрежелерди насаат кылат:

1. Башка адамдарга чындап кызыгуу көрсөт;
2. Жылмаюуну унутпа;
3. Адам үчүн өзүнүн ысымын угуу эң жагымдуу жана эң маанилүү экенин унутпа;

### **Адабияттар**

1. Мусаев С.Ж. *Кеп маданияты жана норма*. Бишкек; 1999. 147 б.
2. Мусаева В. *Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу*. Бишкек; 2014. 96 б.
3. Петрякова А.Г. *Культура речи: Учебное пособие*. М.; 2016. 488 с.
4. Смыгин С.И. *Деловое общение. Культура речи*. М.; 2016. 472 с.

### **Цититалоо үчүн / Для цитирования**

Шабданбаева Ж.К. *Кеп маданиятындагы коммуникациянын орду*. И.К. Ахунбаев атындагы КММАнын жарчысы. 2023;5:210-213. [https://doi.org/10.54890/1694-6405\\_2023\\_5\\_210](https://doi.org/10.54890/1694-6405_2023_5_210)

Шабданбаева Ж.К. *Роль общения в речевой культуре*. Вестник КГМА им. И.К. Ахунбаева. 2023;5:210-213. [https://doi.org/10.54890/1694-6405\\_2023\\_5\\_210](https://doi.org/10.54890/1694-6405_2023_5_210)

### **Автор жөнүндө маалымат / Сведения об авторе**

**Шабданбаева Жийдегуль Кылычбековна** – И.К.Ахунбаев атындагы КММАнын кыргыз тили кафедрасынын окутуучусу, Бишкек ш., Кыргыз Республикасы. E-mail: [jazgul2222@mail.ru](mailto:jazgul2222@mail.ru)

**Шабданбаева Жийдегуль Кылычбековна** – преподаватель кафедры кыргыз тили КГМА имени И.К.Ахунбаева, г.Бишкек, Кыргызская Республика. E-mail: [jazgul2222@mail.ru](mailto:jazgul2222@mail.ru)